

VERSLAG VAN EEN ONDERZOEK NAAR EEN VRIJWEL ONBEKEND PIJPENMERK

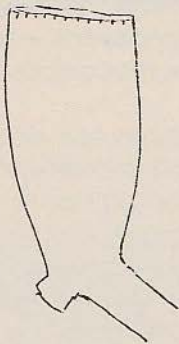
door C. van der Kooij

Een jaar of tien geleden verzamelde ik op een akker in het voormalige Jutfaas (thans Nieuwegein), die voor de aanleg van een plantsoen moest worden omgeploegd, ca. 600 pijpekoppen. Het merendeel hiervan bleek afkomstig uit de 17e eeuw. Op dezelfde akker trof ik ook een aantal benen knopen, resten van wijnroemers, enkele duiten en pijparden haarkrullers. Verder lagen op dit landje opvallend veel versierde pijpestelen. De voor mij achteraf belangwekkendste vondst was een viertal pijpekoppen met een vrijwel onbekend hielmerk bestaande uit drie ruiten met daartussen een golflijn (afb. 1).

Afb. 1

Bij een bezoek aan het pijpenkabinet in Leiden, ca. 6 jaar geleden, toonde ook de heer Duco belangstelling voor dit merk, dat volgens hem niet in zijn collectie voorkwam. Onlangs nam ik voor het determineren van een aantal andere pijpenvondsten in Jutfaas - te voorschijn gekomen bij een archeologisch onderzoek rond een zeer oude boerderij langs de Galecopperdijk - contact op met de heer Smiesing. Daarbij kwam het bovengenoemde pijpenmerk opnieuw ter sprake.

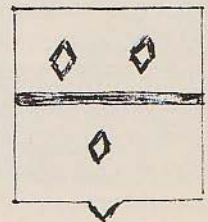
Afb. 2

Hij wees mij erop, dat dit merk wel voorkomt in het boek "Drie eeuwen Nederlandse kleipijpen in foto's" van W. Krommenhoek en A. Vrij, en wel op pag. 61 (M 370). Hij herinnerde zich met vrij grote zekerheid één exemplaar van deze pijpekop in de omgeving van Utrecht te hebben gevonden en het toen voor voornoemde publikatie beschikbaar te hebben gesteld.

De door mij gevonden exemplaren zijn vrijwel identiek en hebben een trechtervormige kop (afb. 2).

Enige verdere gegevens

Als datering kan worden uitgegaan van de periode 1700-1725. De hoogte van de pijpekop is 39,2 mm, de breedte 19 mm en de diameter van de opening 15,2 mm. Uitgaande van de meetformule van Friederich $H \times B \times O$, misschien niet geheel betrouwbaar, kom ik uit op het produkt 11320, dat voor trechtervormige pijpekoppen een jaartal oplevert van ca. 1715.

Afb. 3

Volgens de heer Smiesing lijkt het hielmerk van *de drie ruiten met golflijn* nog het meest op het gemeentewapen van Harmelen (afb. 3).

Ik besloot op onderzoek uit te gaan en nam contact op met het gemeentearchief in Harmelen. De bedoeling was om na te gaan of in het begin van de 18e eeuw mogelijk een pijpenmaker zijn ambacht in Harmelen had uitgeoefend. De archiefmedewerker aldaar liet mij echter weten, dat het oude archiefbestand van het kerspel Harmelen (1599-1870) enkele jaren tevoren in zijn geheel was overgedragen aan het Rijksarchief Utrecht. Uit telefonisch contact met Utrecht werd mij duidelijk, dat de betreffende stukken i.v.m. de verbouwing van het pand aan de Alexander Numan-kade waren overgebracht naar het gemeentearchief van Den Haag. Dus toog ik naar Den Haag om het oude archief van het kerspel Harmelen daar te raadplegen. Het bleek echter, dat dit archiefbestand slechts uit enkele stukken bevond, die mij niets wijzer maakten. Ik weid met opzet uit over al deze doorverwijzingen om aan te geven hoe omslachtig archief-onderzoek kan zijn. De ambtenaar die mij in Den Haag te woord stond, was echter zeer behulpzaam. Toen ik hem over het doel van mijn nasporingen inlichtte, bleek hij zelf een enthousiast verzamelaar van kleipijpen te zijn.

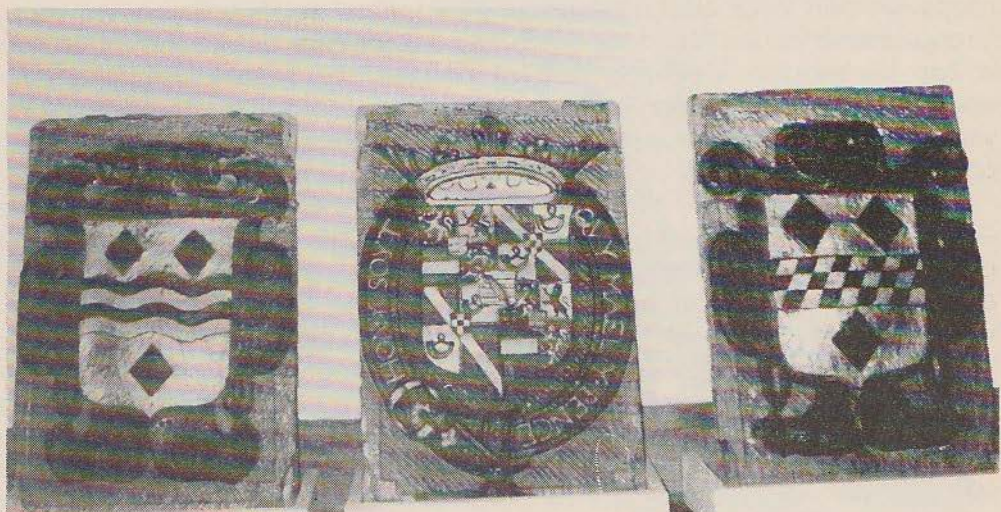
Hij legde mij uit, dat ik onderscheid moest maken tussen de archieven van het kerspel Harmelen en de daaromheen liggende polders en waterschappen. De archieven van de polders en waterschappen die rond 1700 tot de gemeente Harmelen behoorden (Gerverscop, Breudijk, Indijk, Haanwijk enz.), waren volgens de hem beschikbare gegevens weer ondergebracht op het stadskantoor te Woerden. Je zou er moedeloos van worden!

Enkele dagen later ondernam ik de reis naar Woerden om daar verder onderzoek te doen. Toen ik lopend vanaf het station archiefwaarts ging, kwam ik toevallig langs het stadsmuseum van Woerden en dacht: Waarom daar niet eens naar binnen gestapt? En tot mijn grote verrassing - een mens moet toch ook eens geluk hebben - stond ik enkele passen voorbij de toegangsdeur van het museum ineens oog in oog met de levensgrote afbeelding van het hielmerk "*de drie ruiten met golflijn*" in combinatie met het oude stadswapen van Woerden en het wapen van stadhouder Maurits (ook niet onbekend in de pijpelogie door de spreuk "HONY SOYT QUY MAEL Y PENCE" of beter: "HONI SOIT QUI MAL Y PENSE") (Afb. 4 a en b).

De begeleidende tekst van het museum bij de uit steen gehouwen wapens vermeldde, dat het linker wapen (de drie ruiten met golflijn) omstreeks 1700 als het officiële wapen voor het Grootwaterschap Woerden gold. De drie ruiten met daartussen de dwarsbalk met kleine ruitjes was omstreeks 1700 het *stadswapen* van Woerden. Vermoedelijk zijn deze drie wapens als gevelstenen in de poort van Utrecht - een van de toegangspoorten van Woerden - ingemetseld geweest en na de afbraak van deze poort in 1777 bewaard gebleven.

Afb. 4a

Afb. 4b

Foto's:

Stadsmuseum Woerden

Met deze wetenschap 'gewapend' wijzigde ik het doel van mijn onderzoek. Ik moest gewoon in de archiefbestanden van Woerden gaan zoeken en dan met name in die van de omliggende polders en waterschappen. Mogelijk zou daar een verwijzing zijn te vinden naar een pijpenmaker of pijpenfabriekje.

Op het stadskantoor te Woerden werd ik opnieuw hulpvaardig ter zijde gestaan. Mijn eerste activiteit was het doorlopen van een enorme kaartenbak met ca. 200 namen en trefwoorden i.v.m. de vroegere stadsbewoners (periode 1650-1830). Ik had mijn hoop erop gevestigd, dat bij de beroepen die voor een deel achter de namen stonden, een pijpenmaker zou worden vermeld. Anderzijds zou het interessant zijn namen te noteren van personen die aan het begin van de 18e eeuw uit Gouda naar Woerden waren verhuisd. De eerste mogelijkheid leverde niets op, de tweede mogelijkheid slechts één naam: Jan Arientz Korver, in 1699 van Gouda naar Woerden verhuisd. De naam Korver brengt mij op het boek *"De Gecroonde Roos"* van J. van der Meulen, waar op pag. 55 vier "Korvers" als pijpenmaker staan vermeld. Dit kan een mogelijkheid zijn voor verder onderzoek.

De dienstdoende ambtenaar op het archief te Woerden attendeerde mij nog op een aantal gildebrieven uit de 17e eeuw, waaronder met name het gilde van steen- en pannenbakkers, een beroep dat in het toenmalige Woerden in liefst 16 bedrijfjes werd uitgeoefend. Op het stadsmuseum meende men met zekerheid te weten, dat in vroeger eeuwen ook een pottenbakkerij in Woerden heeft gestaan. Verder kunnen de staten van opbrengsten van de 20e en 40e penning, de kohiertijsten van geïnde belastingen, met name van de waterschappen, worden bestudeerd, want hierbij worden vaak de beroepen vermeld. Ook de rekeningen van het Grootwaterschap Woerden bieden nog aanknopingspunten.

Ik kan nu melden, dat mijn verdere nasporingen helaas niets hebben opgeleverd. De archieven van het waterschap Woerden dat de drie ruiten vroeger als wapen gebruikte, zijn dermate onvolledig, dat het zinloos is ze nog verder uit te pluizen.

Geheel los van dit relaas kan ik niet nalaten te vermelden, dat archiefonderzoek zeker geen saaie bezigheid is. Veel boeiender dan ik zelf eerst had gedacht. Het is vermakelijk om in de kaartenbak van oude Woerdenaren uit de 17e en 18e eeuw persoonsaanduidingen tegen te komen - een deel van de bevolking had toen nog geen officiële achternaam - als "Gekke Kee", "Kobus de Vloekerd", "Jan de Sjacheraar" enz. En dat het leven hard was in die tijd moge blijken uit de sancties die werden toegepast op niet-betalende gildeleden en belastingplichtigen. Het was niet ongebruikelijk dat bij dergelijke wanbetalers de voordeur uit de scharnieren werd gelicht en tot nader order op het stadhuis in bewaring gehouden.